

Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΜΕΤΑΞΑ (1936-1941)

Σύντομο διάγραμμα

Αγαπητοί Φίλοι,

Για το πώς προέκυψε η 4^η Αυγούστου σχεδόν κανείς δεν διερωτάται, αν και οι περισσότεροι αγνοούν πλήρως τα γεγονότα όπως και τα έργα της τετραετίας 1936-1941. Αντιθέτως πολλές απορίες και υποψίες συγκεντρώνει το γεγονός του θανάτου του Ιωάννη Μεταξά, για το οποίο οι περισσότεροι γνωστοί και άγνωστοι, με κάποια συστολή, με ρωτούν: **Ήταν φυσικός θάνατος ή τον σκότωσαν;** Οι νεότεροι, όμως είναι αυτοί που εκφράζουν έντονο το ενδιαφέρον και έχουν απορίες για την εξωτερική πολιτική του Μεταξά, της περιόδου 1936-1941. Αυτοί ζητούν τακτικά πληροφορίες για να κατανοήσουν την πορεία της Ελλάδος. Αντιδρούν με αυτόν τον τρόπο στα αντιφατικά και παράλογα μηνύματα, που συστηματικά προβάλλουν ο τύπος, η τηλεόραση, ένα τμήμα της ελληνικής ιστοριογραφίας και ορισμένοι ακαδημαϊκοί κύκλοι, είτε από άγνοια είτε ηθελημένα. Τα ερωτήματά που μου απευθύνουν είναι: **Τελικώς, τι ήταν ο Μεταξάς; Γερμανόφιλος ή Αγγλόφιλος; Πιόνι του Βασιλιά; Γιατί τον λένε Φασίστα αφού αντιστάθηκε στο Φασισμό; Η προσωπικότητά του ήταν αντιφατική ή οι ιστορικοί φάσκουν και αντιφάσκουν; Τελικά πως οδηγηθήκαμε στον πόλεμο; Ήταν σωστή η απόφαση;**

Η παραπληροφόρηση του κοινού για το πρόσωπο του Μεταξά είναι παλαιά ιστορία. Αρχίζει από τη στιγμή που αυτός αντιτάχθηκε στον Βενιζέλο, το 1915. Τότε, οι αντίπαλοί του τον χαρακτήρισαν γερμανόφιλο χωρίς να είναι, ούτε και να έχει υπάρξει κάποια αδιάσειστη μαρτυρία πέραν των σπουδών του στη Γερμανία και του θαυμασμού του για τη γερμανική πειθαρχία, που να δικαιολογεί αυτόν τον τίτλο. Εντούτοις, το «γερμανόφιλος» τον συνοδεύει έκτοτε, αδιακρίτως ιστορικής συγκυρίας. Αλλά αυτό είναι μία άλλη ιστορία.

Υπεύθυνη, εν μέρει, για τις σημερινές συγκεχυμένες αντιλήψεις του κοινού είναι η προσπάθεια διαφόρων ιστορικών να ερμηνεύσουν τη συγκρότηση της 4^{ης} Αυγούστου ως μία απλή μίμηση των ευρωπαϊκών ολοκληρωτικών καθεστώτων ή αντιθέτως ως μία συνομοσία Άγγλων και Βασιλέως Γεωργίου και όχι ως μία αναμενόμενη εξέλιξη, το φυσικό αποτέλεσμα της αδυναμίας του κοινοβουλευτισμού να προσφέρει βιώσιμη κυβέρνηση στην Ελλάδα, την ώρα που η Ευρώπη βυθιζόταν στο χάος. Μία σύντομη αναδρομή είναι απαραίτητη για να προχωρήσω στο κυρίως θέμα της ομιλίας. -----

Την 25^η Νοεμβρίου 1935, ο Βασιλεύς Γεώργιος επανήλθε στη χώρα. Εξ' αρχής, κατέστησε προφανείς τις προθέσεις του να συμβάλει στην ύφεση των πολιτικών παθών και στην πορεία προς μία εθνική συμφιλίωση. Προς τούτο, ήλθε σε επαφή με τους πολιτικούς αρχηγούς. Όλοι οι δημοκρατικοί ηγέτες, με την εξαίρεση του Ανδρέα Μιχαλακόπουλου, του έστειλαν επιστολές. Ο Μεταξάς έτυχε της πλέον μακρόχρονης ακροάσεως (επί 2,5 ώρες), κατά τη διάρκεια της οποίας πρότεινε στον Βασιλέα να χορηγήσει γενική αμνηστία σε όσους συμμετείχαν στο κίνημα της 5^{ης} Μαρτίου του 1935, βενιζελικούς, και να ορκίσει υπηρεσιακή κυβέρνηση. Ο Γεώργιος υιοθέτησε την πρόταση του Μεταξά για τη χορήγηση γενικής αμνηστίας αλλά συνάντησε την έντονη αντίδραση της κυβερνήσεως. Τελικώς, η άκαμπτη στάση, την οποία ετήρησε ο πρωθυπουργός Γεώργιος Κονδύλης, οδήγησε στην πτώση της κυβερνήσεως και τον σχηματισμό νέας υπό τον καθηγητή της Νομικής Σχολής και μετριοπαθή βενιζελικό Κωνσταντίνο Δεμερτζή. Αυτή χορήγησε γενική αμνηστία, υιοθετώντας δηλαδή την εισήγηση του Μεταξά. Η απόφαση αυτή προκάλεσε την

επιδοκιμασία του ίδιου του Βενιζέλου, ο οποίος επέπληξε τους συνεργάτες του στην Ελλάδα για τη μη αποδοχή της πρόσκλησης του Βασιλέως για κατ' ιδίαν συνάντηση.

Η κατάσταση ομαλοποιήθηκε και προκηρύχθηκαν βουλευτικές εκλογές για την 26^η Ιανουαρίου 1936. Σε αυτές, οι δύο μεγάλοι συνασπισμοί ουσιαστικά ισοψήφισαν, εκλέγοντας οι μεν αντιβενιζελικοί 143 βουλευτές, οι δε αντίπαλοί τους 142, με αποτέλεσμα, να καταστεί ρυθμιστικός το «Παλλαϊκό Μέτωπο» (δηλ. οι Κομμουνιστές), που εξέλεξε 15 βουλευτές. Ιδιαίτερος σημαντικό γεγονός ήταν ότι οι ψήφοι των αντιβενιζελικών είχαν μοιραστεί σχεδόν ισομερώς μεταξύ του Λαϊκού κόμματος και της συμμαχίας Ιωάννη Θεοτόκη-Κονδύλη-Ιωάννη Ράλλη, ενώ ο Μεταξάς είχε πάρει περίπου 4%, ποσοστό μάλλον ικανοποιητικό υπό της συνθήκης πόλωσης που διεξήχθησαν οι εκλογές.

Αντιθέτως, στους βενιζελικούς το ισχυρότερο κόμμα ήταν αυτό των Φιλελευθέρων. Εξ αρχής, κατέστη φανερό ότι ο σχηματισμός κυβερνήσεως και δη βιώσιμης ήταν από δύσκολος έως ανέφικτος. Την 31^η Ιανουαρίου, πέθανε ο Κονδύλης και όλοι ανέμεναν από τον Βασιλέα να δώσει διερευνητική εντολή σχηματισμού κυβερνήσεως στον επικεφαλής του πρώτου κόμματος Θεμιστοκλή Σοφούλη. Το ενδεχόμενο αυτό προκάλεσε την αντίδραση των στρατιωτικών, οι οποίοι μόλις προ ενός έτους είχαν καταστείλει το κίνημα των βενιζελικών. Το κλίμα που επικρατούσε στις τάξεις τους ανέλαβε να μεταφέρει ο αρμόδιος υπουργός Αλέξανδρος Παπάγος, ο οποίος επεσκέφθη τον Βασιλέα. Ο Γεώργιος εξοργίστηκε και δήλωσε ότι δεν ήταν διατεθειμένος να δεχθεί υποδείξεις από τους στρατιωτικούς για την επιλογή των υπουργών. Τότε, κατέφυγε στον Μεταξά, ο οποίος διατηρούσε το κύρος του μεταξύ των αξιωματικών. Την 5^η Μαρτίου 1936, ο τελευταίος ορκίστηκε υπουργός Στρατιωτικών και επέβαλε σχεδόν αυθημερόν την πειθαρχία στο στράτευμα.

Η ανάθεση του υπουργείου Στρατιωτικών στον Μεταξά προκάλεσε την έκδηλη ικανοποίηση του Βενιζέλου, ο οποίος έγραψε, μεταξύ άλλων, στον φίλο του Λουκά Ρούφο, την 9^η Μαρτίου: «Δεν είναι ανάγκη να σου είπω πόσον ζωηρά είναι η χαρά μου, διότι ο Βασιλεύς αποφάσισε να πατάξη επί τέλους τας διηνεκείς επεμβάσεις των στρατιωτικών παραγόντων... αναθέσας το υπουργείον των Στρατιωτικών εις τον Ιωάννην Μεταξάν».

Η πολιτική ομαλότητα έδειχνε να επανέρχεται. Μολαταύτα, τις ημέρες εκείνες, γνωστοποιήθηκε η παρασκηνιακή συμφωνία των Φιλελευθέρων με τους Κομμουνιστές (γνωστή ως «Σύμφωνο Σοφούλη-Σκλάβαινα»). Το γεγονός προκάλεσε αίσθηση, καθώς ο Βενιζέλος είχε θεσπίσει τον νόμο 4229/1929, σύμφωνα με τον οποίο ήταν αδίκημα η πίστη στα κομμουνιστικά ιδεώδη. Την 11^η Μαρτίου, ο Σοφούλης κατέθεσε την εντολή, συστήνοντας στον Βασιλέα να καταφύγει και πάλι στη λύση Δεμερτζή, υπό τον όρο ότι ο Μεταξάς θα παρέμενε στο υπουργείο Στρατιωτικών. Οι βενιζελικοί θεωρούσαν ότι μόνον αυτός μπορούσε να περιορίσει τους στρατιωτικούς στους στρατώνες. Λίγο μετά, ο Βενιζέλος απεβίωσε στο Παρίσι. Ως εκ τούτου, η κυβέρνηση ανέβαλε την εμφάνισή της στη Βουλή. Τελικώς, η κυβέρνηση ουδέποτε εμφανίστηκε στο Κοινοβούλιο, καθώς μεσολάβησε το Πάσχα και την επομένη απεβίωσε ο πρωθυπουργός Δεμερτζής.

Τότε, ο Βασιλεύς επέλεξε τον Μεταξά, ο οποίος κατείχε ήδη το αξίωμα του αντιπροέδρου της κυβερνήσεως. Την 25^η Απριλίου, ο νέος πρωθυπουργός παρουσίασε τις προγραμματικές θέσεις της κυβερνήσεως ενώπιον των μελών του Κοινοβουλίου και έλαβε 241 ψήφους εμπιστοσύνης ή ανοχής όπως δήλωσαν ορισμένοι πολιτικοί. Μόνον 16 βουλευτές τον κατεψήφισαν, ήτοι οι Κομμουνιστές και ο Γεώργιος Παπανδρέου και 4 ήταν λευκά.

Ο Ιωάννης Μεταξάς ως πρωθυπουργός διητήρησε και τα χαρτοφυλάκια του υπουργείου Εξωτερικών και των τριών στρατιωτικών υπουργείων. Συγκέντρωσε δηλαδή στα χέρια του το δίδυμο της ισχύος, Διπλωματία και Ένοπλες Δυνάμεις, αναλαμβάνοντας όλη την ευθύνη και τη διαχείριση σε περίπτωση πολέμου.

Στις πρώτες 100 μέρες, από τον Απρίλιο έως τον Αύγουστο του 1936, ο Μεταξάς ικανοποίησε τα περισσότερα αιτήματα των εργαζομένων, με Υπουργό Εργασίας τον γνωστό αριστερό συνδικαλιστή Αριστεΐδη Δημητράτο. Μολαταύτα, μία νέα πανελλαδική απεργία σχεδιαζόταν για την 5η Αυγούστου. Δεν ήταν η πρώτη, καθώς είχαν ήδη διοργανωθεί 274 απεργίες από τις αρχές του 1936. Μάλιστα, μία εξ αυτών στις 12 Μαΐου είχε καταλήξει σε αιματηρά επεισόδια. Ο κοινοβουλευτικός πρωθυπουργός δεν θα άφηνε να επαναληφθεί το προηγούμενο αυτό

Είναι γνωστόν ότι η προπαρασκευή ενός πολέμου ή η αντιμετώπιση ενδεχομένου, όπως επίσης και η αποφυγή εμπλοκής σε αυτόν αποτελούν τη μεγαλύτερη δοκιμασία για ένα πολιτικό σύστημα. Ο Μεταξάς, γνωρίζοντας ότι ο πόλεμος πλησίαζε και η οργανωμένη πανελλαδική απεργία της 5ης Αυγούστου κινδύνευε να έχει θύματα και να προκαλέσει νέα αναταραχή στην πολιτική ζωή, ως υπεύθυνος αρχηγός, αξίωσε από τον Βασιλέα να του παράσχει την άδεια για την επιβολή δικτατορίας, με την άρση άρθρων του Συντάγματος, βασιζόμενος στο Ιδιώνυμο του Βενιζέλου τον Νόμο 4229/1929. Ο λόγος ήταν για να μπορέσει να αντιμετωπίσει τις εκρηκτικές εσωτερικές και διεθνείς καταστάσεις.

Κατά τον Μεταξά, η προπαρασκευή για πόλεμο χρειαζόταν ομοψυχία, συγκέντρωση εξουσίας, πειθαρχία, λογοκρισία, έλεγχο επί της βιομηχανικής ολιγαρχίας και χρηστή οικονομική διαχείριση. Προπάντων, απαιτούσε ταχύτητα στη λήψη και την εφαρμογή των αποφάσεων, προϋπόθεση ανέφικτη για όσο διάστημα υπήρχαν τα πολιτικά κόμματα, που καλλιεργούσαν τον διχασμό. Αυτές τις συνθήκες διοίκησεως μόνο μία δικτατορία μπορούσε να επιβάλει. Ο Σπύρος Μαρκεζίνης έχει διασώσει τα επιχειρήματα του Μεταξά κατά την συζήτησή του με τον Βασιλέα καθώς ήταν παρών αργότερα στα ανάκτορα. Ανάμεσα σε πολλά άλλα είπε:

...Η εξέλιξις της διεθνούς καταστάσεως ως από τούδε προβλέπεται, απαιτεί και παρά της Ελλάδος την στρατιωτικήν αυτής παρασκευήν. Εννοώ όχι μόνο τον υλικόν, αλλά και τον ψυχικόν του Στρατού εξοπλισμόν. Κύριον δε στοιχείον αυτού είναι η πειθαρχία. Τα δημοκρατικά, όμως, κόμματα αξιούν να επαναφέρω τους αποτάκτους στο στρατό. Εάν ούτοι επανέλθουν, η διατήρησις της πειθαρχίας είναι αδύνατος...

Εάν ο στρατός σήμερα πειθαρχεί, είναι διότι γνωρίζει ότι δεν θα επαναφέρω τους αποτάκτους. Το έχω δηλώσει κατ' επανάληψιν. Την δήλωσιν αυτήν εγνώριζον κάλλιστα οι δημοκρατικοί όταν μου έδωσαν ψήφον...

Δεν ζητώ την άρσιν των άρθρων του Συντάγματος υπέρ εμού και της δικής μου Κυβερνήσεως... Προσφέρω τελευταίαν υπηρεσίαν προς τον Βασιλέα και την πατρίδα. Είμαι πρόθυμος να καταθέσω αυτοστιγμή την εντολή.

*Εάν ο Βασιλεύς νομίζει ότι υπερβάλλω εις τους κινδύνους και μπορεί δι' άλλων προσώπων...*¹

Ο Ιωάννης Μεταξάς είχε απόλυτη επίγνωση των πράξεών του και τι στερούσε στο λαό με την δημιουργία της δικτατορίας. Το 1939 σε ομιλία του είχε πει. *Εάν εστέρησα στο Ελληνικό λαό την τόσο αγαπητή στους Έλληνες Ελευθερία ήταν για να τους εξασφαλίσω την μεγαλύτερη ελευθερία, την εθνική ανεξαρτησία.*

¹ Λυμπερίου, *Το κομμουνιστικό κίνημα στην Ελλάδα*, Αθήνα: Παπαζήση, 2005, τ. Α σελ. 154.

2 [Εμ. Γκράτσι \(Emmanuele Grazzi\), Η αρχή του τέλους. Αθήνα: Εστία, 1980, σελ.50,51](#)

Δεν ήταν ο πρώτος που δοκίμαζε την δικτατορία. Και άλλοι Έλληνες πολιτικοί όπως ο Βενιζέλος είχαν αποπειραθεί να κάνουν δικτατορία πρώτη φορά το 1933 με το κίνημα του Πλαστήρα, δεύτερη με την αποστασία των αξιωματικών του Ναυτικού το 1935, που κατέληξε στην αποπομπή 1300 αξιωματικών. Ένα ακόμα τραύμα μετά την Μικρασιατική καταστροφή στο σώμα του στρατού.

Οι αποφάσεις του Μεταξά ήδη από την ανάληψη των ευθυνών του ως Πρωθυπουργού από τον Απρίλιο του 1936 είχαν τρεις στόχους που πραγματοποίησε ως Εθνικός Κυβερνήτης.

Α. Την **ΟΥΔΕΤΕΡΟΤΗΤΑ**, δηλαδή την αποφυγή κάθε ενέργειας που θα μπορούσε να εμπλέξει την Ελλάδα σε πόλεμο. Μία ουδετερότητα την οποία ανεγνώρισε ακόμη και ο ίδιος ο Γκράτσι στο βιβλίο του,² ενώ είχε κάθε δικαίωμα (αλλά και τη δυνατότητα) να την αμφισβητήσει.

Β. Την **ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ** της χώρας δια παν ενδεχόμενον. Η προετοιμασία αυτή, εκτός από στρατιωτική, όφειλε να είναι οικονομική και κοινωνική. Άμεσα έλαβε μέτρα υπέρ των αγροτών και των εργατών. Χάρισε τα αγροτικά χρέη και εισήγαγε την εφαρμογή του οκταώρου, του εξαήμερου, της αργίας της Κυριακής, της εορτής της Πρωτομαγιάς. Ίδρυσε το ΙΚΑ, την εργατική Εστία την Φοιτική Εστία και πολλά δίνοντας την προσοχή του σε όλους είχαν άμεσα την ανάγκη υποστήριξης.

Γ. Την **ΟΜΟΨΥΧΙΑ**, που καλλιέργησε με σύστημα, ως απαραίτητο παράγοντα για την επίτευξη επιτυχούς αμύνης. Στην ομοψυχία στόχευε και η δημιουργία της **E.O.N.**, που γίνεται σήμερα αντικείμενο ποικίλης κριτικής. Εντούτοις, αυτή απέδωσε το αναμενόμενο έργο την ώρα του πολέμου, όπως μπορεί να διαπιστώσει οιοσδήποτε καλόπιστος μελετητής από το αρχείο της στα **G.A.K.**

Προχώρησε στους στόχους του με σύνεση πειθαρχία και μέτρο και οδήγησε την Ελλάδα μέσα από τρομακτικούς εσωτερικούς και εξωτερικούς σκοπέλους, όπως ήταν το αποτακτικό, οι διάφορες συνωμοσίες και δολοπλοκίες που στόχο είχαν την ανατροπή του, η ψυχρότητα και αμφισβήτηση διαφόρων κύκλων, ενίοτε και των ανακτόρων, τα σχόλια του διεθνούς Τύπου. Εργάστηκε ασταμάτητα για την ανασυγκρότηση της χώρας, με στόχο την ευημερία των πολιτών της και την προετοιμασία της για την περίπτωση πολέμου. Εκείνος, έμεινε ψυχραιμος ολοκληρώνοντας το έργο του, προσπαθώντας μάλιστα να δώσει αισιοδοξία στον κόσμο, προσφέροντας προγράμματα ψυχαγωγίας για κάθε ηλικία, θεατρικές παραστάσεις, κατασκηνώσεις στα παιδιά, έργα και αποστολή στους νέους με την εθελοντική συμμετοχή τους στην **E.O.N** κ.α. με τις παρελάσεις, να ενθαρρύνει τους εντός των συνόρων και να αποθαρρύνει τους εχθρούς. Κυρίως, όμως, προσπάθησε να προβάλλει και με τις πράξεις του και να επιβεβαιώσει σε όλους, Έλληνες και ξένους, την πραγματικότητα μιάς Ελλάδας ήρεμης, δυνατής και ετοιμοπόλεμης.

Την 4η Ιουλίου του 1936, κατέρρευσε η Κοινωνία των Εθνών με την άρση των κυρώσεων κατά της Ιταλίας, τις οποίες είχε επιβάλει λόγω της επιθέσεως της Ρώμης κατά της Αβησσυνίας. Το σύστημα της συλλογικής ασφαλείας, στο οποίο είχε βασισθεί η ειρήνη, έφερε την Ευρώπη ένα βήμα πιο κοντά στον πόλεμο.

Τις σκέψεις του για την αναμενόμενη ευρωπαϊκή κρίση και τη θέση της Ελλάδος σε αυτήν κατέστησε ο Μεταξάς σαφείς εξ αρχής. **Το Φθινόπωρο του 1936, στο Ανώτατο Ναυτικό Συμβούλιο, που προήδρευσε ως υπουργός των Ναυτικών** (παρουσία των, Αντιστρατήγου Παπαβασιλείου, Αντιναυάρχου Οικονόμου,

2 [Εμ. Γκράτσι, \(Emmanuele Grazzi\), Η αρχή του τέλους. Αθήνα: Εστία, 1980, σελ.50,51](#)

Υποναύαρχου Σακελλαρίου, Πλοιάρχων Καββαδία, Δελαγραμμάτικα, Κονιάλη και Ιωαννίδη), είπε τα εξής:

*Προβλέπω πόλεμο μεταξύ Αγγλικού και Γερμανικού συγκροτήματος. Πόλεμον πολύ χειρότερον από τον προηγούμενον. Εις τον πόλεμον αυτόν θα κάνω ότι μπορώ δια να μην εμπλακεί η Ελλάς, αλλά τούτο δυστυχώς θα είναι αδύνατον. Και επαναλαμβάνω και πάλιν αυτό προ παντός να μην εξέλθει της αιθούσης ταύτης, είναι περιττόν να σας είπω ότι η θέσις μας στην σύρραξιν αυτήν θα είναι παρά το πλευρόν της Αγγλίας.*³

Την 6η Σεπτεμβρίου 1936, στα εγκαίνια της Διεθνούς Εκθέσεως Θεσσαλονίκης, εκφωνώντας μία σημαντική ομιλία, είπε τα εξής: *Η Κυβέρνησις αυτή υπό την δική μου Προεδρία θα προσέξει ιδιαιτέρως δια την διοργάνωσιν και τον εξοπλισμόν των αμυντικών δυνάμεων της χώρας. Το φαινόμενο ολοκλήρου της Ευρώπης εξοπλιζομένης μέχρις οδόντων και μόνον αυτό θα ήρκει (σ.σ. για τη λήψη της αποφάσεως αυτής).*⁴

Τέλος, την 2α Οκτωβρίου του 1936, δήλωσε σε μεγάλη συγκέντρωση στην Αθήνα: *...Και προ παντός άλλου, και επειγόντως, η συγκρότησις των εθνικών πολεμικών δυνάμεων ώστε αύται να είναι εις θέσιν σε κάθε στιγμή και σε κάθε ανάγκην να υπερασπίζου την ανεξαρτησία και την ακεραιότητα της χώρας... Η Ελλάς δεν ζητεί πολεμικάς περιπετείας. Θέλει την ειρήνην και για αυτό συνηνώθη με τους βαλκανικούς λαούς και θα μείνει πιστή εις την Βαλκανική συμφωνία. Αλλά αν χρειασθεί ποτέ να πολεμήσει, πρέπει να είναι έτοιμη και θα είναι έτοιμη.*⁵

Ο Ιωάννης Μεταξάς ως υπουργός Εξωτερικών

Ως υπουργός των Εξωτερικών, ο Μεταξάς προσπάθησε να ενισχύσει το Βαλκανικό Σύμφωνο και να δημιουργήσει κλίμα φιλίας με τις επαφές που είχε με τους αρχηγούς και τους υπουργούς Εξωτερικών των Βαλκανικών κρατών, προκειμένου να εξασφαλισθεί από τις μακραιώνες βλέψεις των βορείων γειτόνων μας για έξοδό τους στο Αιγαίο. Ευτυχώς, είχε την απαιτούμενη γνώση των σχετικών διπλωματικών υποθέσεων από την εποχή των Βαλκανικών Πολέμων, όταν ως υπασπιστής και αντιπρόσωπος του πρωθυπουργού Βενιζέλου είχε διαπραγματευτεί και υπογράψει στρατιωτικές συμφωνίες με τους Βούλγαρους, τους Σέρβους και τους Τούρκους, κατά την παράδοση της Θεσσαλονίκης και των Ιωαννίνων.

Από το 1934, ο Ιωάννης Μεταξάς είχε ενεργό ανάμειξη στις διαπραγματεύσεις με τους Βαλκάνιους ως υπουργός των Εσωτερικών της κυβερνήσεως Τσαλδάρη. Την 4η Μαρτίου 1934, σημείωσε στο Ημερολόγιό του: *Μεγάλη εντύπωσις δι' επιτυχίαν μου εις Βαλκανικόν ζήτημα. (Υπεστήριξα ότι δεν εγκρίνω Ελλάς εισέλθην συμμαχίας, και ότι σύμφωνον άγει προς συμμαχίας. Και ότι αναμφιβόλως θα δυσαρεστήσει Ιταλίαν. Ως διόρθωσιν επρότεινα να τεθή όρος κατά τον οποίον η Ελλάς, δεχομένη το σύμφωνον, δεν θα μετάσχη εις ενεργείας*

³ Επαμεινώνδας Καββαδίας, *Ο Ναυτικός Πόλεμος του 1940*. Αθήναι: Πυρσός, 1950, σελ. 104.

⁴ [Ιωάννης Μεταξάς, Λόγοι και Σκέψεις 1936-1941, Αθήναι: Ίκαρος, 1969. τομ.Α, σελ 27](#)

⁵ [Ιωάννης Μεταξάς, Λόγοι και σκέψεις, 1936-1941, Αθήναι: Ίκαρος, 1969. τομ.Α, σελ.44](#)

κατά των ναυτικών Μεσογειακών δυνάμεων, συνεπώς δεν θα μετάσχη εις ενέργειαν κατά της Ιταλίας).. Βενιζέλος δηλώνει ότι λύσις είναι η προταθείσα από εμέ στις 31 Ιανουαρίου.

Λίγο μετά από την ανάληψη των πρωθυπουργικών του καθηκόντων, μετέβη στο Βελιγράδι, (την 3η Μαΐου 1936). Εκεί, θα ελάμβανε χώρα η τακτική σύνοδος της Βαλκανικής Συνεννοήσεως. Την 5^η Μαΐου, ο Μεταξάς επέτυχε όπως συμπεριληφθεί μία επιστολή του ως αναπόσπαστο μέρος του Συμφώνου, με την οποία ξεκαθάριζε πλήρως τις υποχρεώσεις της Ελλάδος και την εξασφάλιζε από την επιθετικότητα της Ιταλίας. Είναι φανερό ότι ήδη προέβλεπε την ταυτότητα του μελλοντικού εχθρού. Αξίζει να σημειωθεί ότι η ημέρα της υπογραφής συνέπεσε με την εισβολή των Ιταλών στην Αντίς Αμπέμπα. Ήταν ένα ακόμα δείγμα των επιθετικών προθέσεων του Μουσσολίνι.

Η Βουλγαρία αποτελούσε τη μόνη αναθεωρητική δύναμη της Βαλκανικής. Οι βλέψεις της για έξοδο στο Αιγαίο και ο φόβος που εξασκούσε στους άλλους Βαλκάνιους, έπρεπε να αντιμετωπισθούν με ιδιαίτερη σοβαρότητα. Σε διάλογο που είχε με τον Αντιναύαρχο Οικονόμου, ο πρωθυπουργός είχε πει: ***Η Ελλάς πρέπει μόνη της να αντιμετωπίσει την Βουλγαρίαν εν περιπτώσει δε γενικής συρράξεως να είναι εις κατάστασιν όπως είναι ευπρόσδεκτος εις τους μεγάλους συνασπισμούς, συνεπώς η πολεμική παρασκευή της επ' αυτής της βάσεως δέον να στηρίζεται.***⁶

Τα μέτρα που έλαβε προς αντιμετώπιση του βουλγαρικού κινδύνου ήταν: Πρώτον, η κατασκευή οχυρών και οχυρωματικών έργων σε μήκος 200 χλμ, στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα, τα οποία απετέλεσαν τη «Γραμμή Μεταξά» (όπως έμεινε γνωστή στην παγκόσμια στρατιωτική ιστορία). Ένα έργο που είχε ξεκινήσει ο ίδιος μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους. Δεύτερον, υπέγραψε μία ξεχωριστή συμφωνία με τη Βουλγαρία, που γρήγορα, όμως, και με δολιότητα αθέτησε ο Βούλγαρος πρωθυπουργός Γκεόργκι Κιοσεϊβάνωφ (Gheorghî Kiöseivanov), όταν την 1η Νοεμβρίου του 1938 συνάντησε στην Νύσσα τον ομόλογό του της Γιουγκοσλαβίας Μίλαν Στογιαντίνοβιτς (Milan Stojadinović), με στόχο να διαμελίσουν την Ελλάδα. Οι μεν ήθελαν τη Θράκη, οι δε τη Θεσσαλονίκη.

Η διορατικότητά του Μεταξά επιβεβαιώθηκε τον Φεβρουάριο του 1939, όταν πήγε ξανά στο Βελιγράδι, αποδεχόμενος πρόσκληση του Αντιβασιλέως της Γιουγκοσλαβίας. Τότε, ο Παύλος Καραγεώργεβιτς του εκμυστηρεύτηκε τη συνομοσία, την οποία είχε αποκαλύψει πρόσφατα. Επίσης, του περιέγραψε τη διπρόσωπη πολιτική των Αγγλων στο ζήτημα της Βουλγαρίας, αναφέροντάς του ότι ο Άγγλος πρέσβης στην Άγκυρα Λοραίν μηχανορραφούσε για να δοθεί εδαφική διέξοδος στους Βουλγάρους μέσω Θράκης. Αμέσως, ο Μεταξάς διαμαρτυρήθηκε έντονα στην Αγγλία και ο Λοραίν ανακλήθηκε. Ο Εθνικός Κυβερνήτης ανεχώρησε την νύκτα και την επομένη έφτασε στο Βουκουρέστι, όπου τον περίμενε μία νέα απογοήτευση από τον Τούρκο υπουργό Εξωτερικών Σουκρού Σαράτσογλου. Αυτός υπεστήριζε ανοικτά τις θέσεις των Βουλγάρων για έξοδο στο Αιγαίο.

Απάντησα αποκρουστικώς ...Δεν έκλεισα μάτι όλη νύκτα, τόσον ήμουν παραγμένος με την πρότασιν Σαράτσογλου, σημείωσε στο Ημερολόγιό του, την 20η Φεβρουαρίου.

⁶ Επαμεινώνδας Καββαδίας, *Ο Ναυτικός Πόλεμος του 1940*. Αθήναι: Πυρσός, 1950, σελ. 104.

Τελικώς, στις 22 Φεβρουαρίου του 1939, τα τέσσερα Βαλκανικά κράτη διεκήρυξαν εν μέσω των κρισίμων διεθνών καταστάσεων ότι θα ακολουθούσαν μία κοινή πολιτική. Λίγο μετά, έλαβε χώρα η Συνδιάσκεψη του Βελιγραδίου, της 1ης Φεβρουαρίου 1940, κατά την οποία ανανεώθηκε το Βαλκανικό Σύμφωνο, σε πνεύμα αμοιβαίας κατανοήσεως και συνδρομής. Οι παριστάμενοι ηγέτες των Βαλκανικών κρατών ήταν αποφασισμένοι να ακολουθήσουν μία ειρηνική πολιτική, προς διασφάλιση της ανεξαρτησίας και της εδαφικής ακεραιότητας των χωρών τους. Εν τέλει, ουδείς πέραν του κυβερνήτη της Ελλάδος ετήρησε τους όρους του Βαλκανικού Συμφώνου.

Η Ρουμανία, ενώ σε πρώτο στάδιο έδειχνε να συμμετέχει, μετά από πολλές αλλαγές γνώμης και ηγεσίας, διαμελίσθηκε. Παρέδωσε τη Βουκοβίνα και τη Βεσσαραβία στη Σοβιετική Ένωση, τη Δοβρουτσά στους Βουλγάρους και την Τρανσυλβανία στους Ούγγρους. Τελικώς, την 6^η Σεπτεμβρίου του 1940, σχηματίστηκε φιλοαξονική κυβέρνηση στο Βουκουρέστι. Την 23η Σεπτεμβρίου 1940, γερμανικά στρατεύματα εισήλθαν στο έδαφός της.

Η Γιουγκοσλαβία σε πρώτη φάση προσεχώρησε στον Άξονα, παραβιάζοντας τους όρους του Βαλκανικού Συμφώνου. Εντούτοις, την 27η Μαρτίου 1941, ο Πτέραρχος Ντούσαν Σίμοβιτς ανέλαβε πραξικοπηματικά την εξουσία (με τη βοήθεια της Intelligence Service).

Η Τουρκία αποτελούσε το τέταρτο κράτος του Βαλκανικού Συμφώνου. Ο Μεταξάς εφήρμοσε τη φιλική πολιτική που από το 1915 υπεστήριζε. Το 1930, ο Βενιζέλος, υιοθετώντας την πολιτική αυτή (μετά τη Μικρασιατική καταστροφή), είχε υπογράψει με τον Μουσταφά Κεμάλ το «Ελληνοτουρκικό Σύμφωνο Φιλίας, Ουδετερότητας και Διαιτησίας». Επιπλέον, με την Τουρκία υπήρχε το «Σύμφωνο Εγκαρδίου Συννεοήσεως» της 14^{ης} Σεπτεμβρίου 1933, που είχε υπογραφεί από τον Παναγή Τσαλδάρη και τον Ισμέτ Ινονού. Σύμφωνα με αυτό, η ασφάλεια των συνόρων των δύο κρατών με τη Βουλγαρία ετίθετο υπό αμοιβαία εγγύηση.

Η Βουλγαρία (η οποία δεν αποτελούσε μέλος του Βαλκανικού Συμφώνου) προσεχώρησε στον Άξονα, την 1η Μαρτίου του 1941 και την επομένη παρεχώρησε το έδαφός της στα γερμανικά στρατεύματα, δια την εναντίον της Ελλάδος επίθεση, με αντάλλαγμα τα εδάφη της ανατολικής Μακεδονίας και της δυτικής Θράκης. Έτσι, για δεύτερη φορά επαληθεύτηκε η διορατικότητα του Μεταξά για την ύπουλη στάση της Σόφιας.

Πιο αναλυτικά, σχετικά με την Τουρκία, την 24η Μαρτίου 1937, μετά την υπογραφή του γιουγκοσλαβο-βουλγαρικού Συμφώνου, ο Ισμέτ Ινονού ανησύχησε και έφτασε στην Αθήνα, για να συνομιλήσει με τον Μεταξά. Τον Οκτώβριο του 1937, απεφασίσθη η συνεργασία των δύο χωρών ανεξαρτήτως της ανανεώσεως ή μη του Βαλκανικού Συμφώνου. Το γεγονός αυτό έλαβε χώρα στην Άγκυρα, παρουσία του Μεταξά Μολαταύτα, παρά τα θερμά λόγια περί διμερούς στρατιωτικής συνεργασίας, δεν υπεγράφη το απαραβίαστο των Θρακικών συνόρων. Τον Μάρτιο του 1938, ο Μεταξάς μετέβη για δεύτερη φορά στην Κωνσταντινούπολη αλλά γύρισε απογοητευμένος. Τελικώς, την 27η Απριλίου 1938, πέτυχε να υπογραφεί στην Αθήνα το κείμενο της «Προσθέτου Ελληνοτουρκικής Συνθήκης», το οποίο συμπλήρωνε τις διατάξεις των συνθηκών του 1930 και του 1933, προς εξασφάλιση του απαραβίαστου των συνόρων του Έβρου. Επιπλέον, διασφαλίστηκε η ουδετερότητα των

συμβεβλημένων μερών, σε περίπτωση που ένα εξ αυτών εδέχετο επίθεση από τρίτη χώρα. Συν τοις, αυτό δεν θα αποτελούσε βάση επιχειρήσεων του επιτιθέμενου.

Την 10η Νοεμβρίου 1938, ο Μεταξάς πήγε εκ νέου στην Άγκυρα για την κηδεία του Κεμάλ. Εκεί, συνάντησε τον Ινονού και συμφώνησαν για τη δημιουργία ενός κοινού μετώπου εντός της Βαλκανικής Συνεννοήσεως. Δυστυχώς, ο Σαράτσογλου το παρεβίασε, υποστηρίζοντας την έξοδο των Βουλγάρων στο Αιγαίο, το 1939. Ο Μεταξάς, με αγωνία, σημείωσε τότε στο Ημερολόγιό του :

Έμεινα ξάγρυπνος όλα καταρρέουν...

Η Τουρκία συνέχισε να παίζει τα διπλά παιχνίδια της και μόλις εξερράγη ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος (την 1η Σεπτεμβρίου 1939), άρχισε διαπραγματεύσεις αφ ενός με τη Σοβιετική Ένωση που τότε ακόμα ήταν σύμμαχος των Γερμανών και αφ ετέρου με την Αγγλία, με την οποία υπέγραψε τελικώς το «Τριμερές Σύμφωνο αμοιβαίας συνδρομής Τουρκίας, Μεγ. Βρετανίας και Γαλλίας». Αυτό αποσκοπούσε στην ειρήνη στα Βαλκάνια και την ανατολική Μεσόγειο. Εμμέσως, το Σύμφωνο αυτό (σε συνδυασμό με αυτό που είχε υπογράψει ο Μεταξάς) προστάτευε και την Ελλάδα.

Την περίοδο εκείνη, έγραψε στο Ημερολόγιό του:

Διαρκής ανησυχία μου δια διαπραγματεύσεις Τουρκίας- Ρωσίας.

Μας εγκατέλειψαν οι Τούρκοι? Απόψε Παπαδάκης με είδησιν Ραδιοφωνικού σταθμού Μόσχας.

17 Οκτωβρίου

Μόσχα διεκόπησαν αι διαπραγματεύσεις Τουρκίας-Ρωσίας ! Εζήτησαν τόσα οι Τούρκοι που οι Ρώσοι έφυγαν! Εσηκώθηκε ένας μεγάλος εφιάλτης από το στήθος μου!

Τελικώς, η Τουρκία παρέμεινε ουδέτερη και δεν ετήρησε του όρους του Τριμερούς, αφού προηγουμένως είχε εξασφαλίσει οπλισμό και οικονομική βοήθεια από τους Αγγλογάλλους. Η μη συμμετοχή της στον πόλεμο διεσφάλισε εμμέσως την απόδοση των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα. Ο Μεταξάς θεωρούσε την απελευθέρωσή τους την ελάχιστη ανταμοιβή που θα μπορούσε να αποκομίσει η Ελλάδα από τη σύμπραξή της με την Αγγλία.

1939: Η Φοβερή Απόφαση

Δεν θα απαριθμήσω τα γεγονότα, που έλαβαν χώρα στην Ευρώπη κατά την εποχή του Μεσοπολέμου. Ούτε θα περιγράψω κατά ποίον τρόπο οι μεγάλες αναθεωρητικές δυνάμεις της Γερμανίας και της Ιταλίας εκμεταλλεύτηκαν την υποχωρητική πολιτική των Αγγλογάλλων (με αποκορύφωμα την υπογραφή της Συμφωνίας του Μονάχου, τον Σεπτέμβριο του 1938). Στο Ημερολόγιο του Ιωάννη Μεταξά, οι καταγραφές των γεγονότων του έτους 1939 είναι συγκλονιστικές. Οι λόγοι που τον είχαν οδηγήσει στην Δικτατορική διακυβέρνηση άρχισαν να επαληθεύονται και η διορατική πολιτική που ακολουθούσε, να επιβεβαιώνεται. Τον Μάρτιο του 1939, παρακολουθώντας τα διεθνή γεγονότα μόνος στο γραφείο του, πήρε και την **Φοβερή Απόφαση**, όπως ο ίδιος τη χαρακτήρισε, να αγωνισθεί η Ελλάδα σε περίπτωση εχθρικής προκλήσεως εκ μέρους της Ιταλίας. Πέντε μήνες αργότερα την 1^η Σεπτεμβρίου 1939 θα αρχίσει ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος.

12 Μαρτίου -19 Μαρτίου, Κυριακή 1939.

Εβδομάς των παθών.- Πρώτη ανακοίνωσις Αγγλική για τα χρέη και υποψίες μου ότι θα επιζητήση την πτώσιν μου. Επίσης υποψία δια ρόλον Τσουδερού (σ.σ. : Ο Εμμανουήλ Τσουδερός ήταν διοικητής της Τραπέζης της Ελλάδος. Αυτό δεν τον εμπόδισε να χρησιμοποιήσει απόρρητα στοιχεία και να συνωμοτήσει με τον Πλαστήρα, που βρισκόταν στο Παρίσι). Βασιλεύς σταθερώς υπέρ. Αλλά Ελλάς αδύνατον να πληρώση. Ανησυχίαι μου. Αίφνης αναπήδησις ζητήματος απειλής Ρουμανίας υπό Γερμανίας (Παρασκευή) Διακοίνωσις Αγγλίας. Σάββατον. Ζητεί απάντησι. Πόλεμος; Συνεννόησις με συμμάχους; Σάββατον βράδν μετά γεύμα εις διπλωματικόν σώμα διαψεύδονται από Ρουμάνους τα πάντα! - Φαίνεται ότι Gafencu εξήτησε Πέμπτη βοήθειαν Αγγλίας. Παρασκευήν εσυμβιάσθησαν με Γερμανούς, και Σάββατον διέψευσαν (Hallifax). - Σήμερα επιβεβαιούνται εικασίαι μου. Εν τω μεταξύ Τούρκοι απήντησαν έτσι και έτσι, μάλλον ευμενώς. Τι εβδομάδα !! - Τώρα όμως θα κινηθεί Mussolini? Μπορεί να μην κινηθεί; Και τι έχουμε να υποστούμε εμείς; - Ανησυχίες μου σοβαρές απόψε.

18 Μαρτίου. *Φοβερά απόφασίς μου εν περιπτώσει Ιταλικής απειλής.*

20 Μαρτίου. *Ήσυχότερα κατάστασις. Αλλά υπερήφανος δι' απόφασίν μου.*

Δηλαδή, πριν ακόμη κατασταλάξει το Λονδίνο περί της ακολουθητέας πολιτικής έναντι του Άξονα, ο Μεταξάς είχε λάβει τις αποφάσεις του. Έξι ολόκληρους μήνες πριν ξεσπάσει επισήμως ο Πόλεμος και ενάμιση χρόνο πριν την εισβολή των Ιταλών στην Ελλάδα, ο Μεταξάς είχε αποφασίσει να πολεμήσει η Ελλάδα. Δεκαεννέα ημέρες αργότερα, την 7η Απριλίου, οι ανησυχίες του Εθνικού Κυβερνήτη για τους Ιταλούς επιβεβαιώθηκαν πλήρως. Η διορατικότητά του λειτούργησε και πάλι. Οι Ιταλοί απεβιάσθησαν στην Αλβανία τη Μεγάλη Παρασκευή του 1939. Ο Μεταξάς ανεκοίνωσε αυτοπροσώπως σε πρέσβεις, σε στρατιωτικούς, στην κοινή γνώμη και στον διεθνή Τύπο την απόφασή του. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του διπλωμάτη Βασιλείου Παπαδάκη,⁷ τη γνωστοποίησε και στον Δρα Γιόζεφ Γκαίμπελς υπουργό Προπαγάνδας του Γ' Ράιχ, ο οποίος βρέθηκε περαστικός από την Αθήνα πηγαίνοντας στα Δωδεκάνησα. Στο σχετικό με την συνάντηση τηλεγράφημα που έστειλε ο Μεταξάς στο Λονδίνο αναφέρει «*Του εξέφρασα την εοχή να επέλθει συνεννόησις μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων και ότι επιθυμούμε να μείνουμε μακριά των διενέξεων αυτών. Ευρισκόμεθα εις φιλικάς σχέσεις με την Γερμανίαν, πλήν δεν δυνάμεθα να παραβλέψωμεν την Μεσογειακή μας θέση και την ζωτική ανάγκη να μην ευρεθώμεν ποτέ αντιμέτωποι των Άγγλων*». ⁷

Την απόφαση αυτή ανεκοίνωσε αμέσως στους επιτελάρχες και τους διοικητές των μεγάλων μονάδων. Διέταξε δε τη μετακίνηση στρατιωτικών τμημάτων προς τη ελληνοαλβανική μεθόριο. Ο Μεταξάς έγραψε στο Ημερολόγιό του: *7 Απριλίου Μεγάλη Παρασκευή. Απόφασις Ιταλών εις Αλβανίαν. Βαρεία ανησυχία. Βράδν Βασιλεύς με καλεί, μου δίδει υπόμνημα Σοφούλη. Θέλουν Οικουμενικήν Κοβέρνησιν. Αγανάκτησίς μου. Λέγω εις Βασιλέα ότι, αν θέλη, δοκιμάσει να με απολύση και καλέση τον Σοφούλη. Δεν ετρελάθηκα απήντησε. Του είπα τότε, ότι δεν κάμω καμίαν μεταβολήν...Επιστρέφω εις Υπουργείον. Επιτελάρχει. Μέτρα αντιστάσεως κατά Ιταλών.*

⁷ Βασίλης Παπαδάκης, *Διπλωματική ιστορία του ελληνικού πολέμου*. Αθήνα:1956, σελ.16

Την 9^η Απριλίου 1939, ενημέρωσε τους Άγγλους για την απόφασή του.

Ολίγον μετά τα μεσάνυχτα. Ανακοινώ Waterlow (σ.σ. : πρεσβευτή της Μεγ. Βρεταννίας στην Αθήνα) **και Horkinson τας ειδήσεις Ρώμης Ασημακόπουλου (ότι οι Ιταλοί θα επιτεθούν στην Κέρκυρα στις 10-11 Απριλίου) και ότι έχω απόφασιν να αντισταθώ μέχρις εσχάτων, ότι ο πόλεμος θα επεκταθεί εις όλη την Ελλάδα και ότι προτιμώ την τελείαν καταστροφήν δια τον τόπον μου παρά την ατίμωσιν. Φεύγουν σπεύδοντας να τηλεγραφήσουν στο Λονδίνον. Όλη ημέρα εις στρατώνας. Ενθουσιασμός απερίγραπτος πρωτοφανής. Βράδυ 7 επίσκεψις Φορνάρι**

Ο Φορνάρι ήταν ο Ιταλός επιτετραμμένος στην Αθήνα και ο Μεταξάς αναφέρεται στην υπόθεση του Αλβανού Βασιλέως Ζώγου, ο οποίος, μετά την είσοδο των Ιταλών στην Αλβανία, κατέφυγε μαζί με τον πρωθυπουργό του στην Φλώρινα, χωρίς να ενημερώσει τις ελληνικές Αρχές. Το γεγονός αυτό προκάλεσε την αντίδραση του Μεταξά, ο οποίος διαβεβαίωσε τη Ρώμη ότι δεν θα επέτρεπε ουδεμία πολιτική ενέργεια ή δράση εκ μέρους του Ζώγου, ήτις θα ηδύνατο να αποτελέσει κατάχρησιν της παρεχομένης εις πολιτικούς φουγάδας φιλοξενίας.⁸

Ο Μουσσολίνι έσπευσε να ευχαριστήσει τον Μεταξά μέσω της διπλωματικής οδού γιατί έτσι δεν θα επισκιάζονταν οι τόσο στενά φιλικές σχέσεις, που συνέδεαν τις δύο χώρες. Προσέθεσε δε ότι η διατήρηση των φιλικών διμερών σχέσεων αποτελούσε τη βάση της πολιτικής του στο παρόν και στο μέλλον. Ο Μεταξάς γνωστοποίησε την απόφασή του στον ελληνικό λαό μιλώντας για την ανάγκη πολεμικής παρασκευής της χώρας κατά το γέυμα των τεχνικών, την 22^η Απριλίου 1939. Επίσης, την κατέστησε γνωστή και στην παγκόσμια κοινή γνώμη, μέσω των διεθνών πρακτορείων ειδήσεων.

Η Ελλάς είναι σταθερώς αποφασισμένη να υπερασπισθεί την πολιτικήν της ανεξαρτησίαν και εδαφικήν της ακεραιότητα εάν τυχόν ηπειλούντο" (Petit Parisien - 24.4.1939) "...και θα αμυνθεί με όλα τα μέσα τα οποία διαθέτει". (Le Temps - 24.4.1939) Τέλος, την ανακοίνωσε στον Γκράτσι τον Αύγουστο του 1939 όπως θα αναφερθεί κατωτέρω.

Περί τα μέσα του Ιουνίου του 1939, ενημέρωσε γι' αυτήν τον υπουργό Εξωτερικών της Ρουμανίας Γκριγκόρι Γκαφένκο (Grigore Gafencu). Το γεγονός έλαβε χώρα στην Αθήνα κατά τη συνάντηση των δύο ανδρών. Μάλιστα, ο επικεφαλής της ρουμανικής διπλωματίας περιέγραψε το περιστατικό στο βιβλίο του υπό τον τίτλο «Dernieres Jours de l' Europe»⁹:

«...Ο μοναδικός σκοπός, τον οποίον ο Μεταξάς είχε πια την θέληση να επιδιώξει, ήταν να εξοπλίσει την Ελλάδα για να την καταστήσει ικανή να αμυνθεί. Αν αναγκάσθηκα, μου είπε, να εναντιωθώ στον αδιάλλακτο έρωτα του λαού μας για την ελευθερία, το έκανα για να τον βοηθήσω να διατηρήσει την εθνική του ανεξαρτησία. Γιατί οι καιροί που έρχονται δεν θα είναι πια εννοϊκοί για τις μικρές χώρες. Παντού η "Νέα Τάξις" προσβάλλει τις πιο προσφιλείς μας ιδέες... εμπρός στις τάσεις της ενοποιήσεως με τη βία, οι πατρίδες μας βρίσκονται σε συνεχή κίνδυνο. Μοιάζει σαν να κατήντησαν άχρηστα πια τα έθνη. Και όμως, τι μεγαλύτερο μπορεί να υπάρξει στον κόσμο από τις μικρές μας πατρίδες; Ο Πρόεδρος (Μεταξάς) άπλωσε το χέρι του προς το μέρος όπου τα ερείπια του ναού της Αθηνάς στο Σούνιο είχαν εξαφανισθεί μες το σκοτάδι. "Εκεί, άρχισε η Ευρώπη", μου είπε με μίαν υπερήφανη απλότητα. "Και εκεί θα μπορούσε να

⁸ [Ιωάννης Μεταξάς, Το προσωπικό του ημερολόγιου. Αθήνα: Ίκαρος 1960. τόμ. Δ, σελ.365..](#)

⁹ «Οι τελευταίες ημέρες της Ευρώπης» Gregoire Gafencu, *Derniers jours de l' europe*, Paris: Egloff, 1944,σελ. 266

τελειώσει, εάν δεν μείνομε συνεχώς άγρυπνοι”. Και έπειτα, στρεφόμενος προς εμένα, με ρώτησε αναπάντεχα :

-Εάν έρθουν στη χώρα σας είστε αποφασισμένοι να χτυπηθείτε?.

...όσο για εμάς η θάλασσα μας εξασφαλίζει ελευθερία δράσεως. Θα πολεμήσουμε ακόμα και αν χρειασθεί άλλη μια φορά να σκεπάσουμε την χώρα μας με ερείπια».

Οι διπλωματικές σχέσεις με την Ιταλία

Τον Απρίλιο του 1939, αμέσως μετά την ιταλική εισβολή στην Αλβανία, ο Γκράτσι έφθασε στην Αθήνα, σε αντικατάσταση του Μποσκαρέλι. Στο βιβλίο του υπό τον τίτλο «Η αρχή του τέλους» (που εκδόθηκε το 1945) δίνει λεπτομερείς περιγραφές των συζητήσεών του με τον Μεταξά για διευκρινήσεις επί όσων ζητημάτων ανέκυψαν, καθ' όλο το διάστημα έως και την 28^η Οκτωβρίου.

Έως τότε, η Ελλάδα και η Ιταλία είχαν ήδη ανοικτούς λογαριασμούς.

-Την ιταλική κατοχή στα Δωδεκάνησα με ελληνικούς πληθυσμούς

-Τη νέα ρήξη με το επεισόδιο της Κερκύρας του 1923

-Την εισβολή στην Αλβανία το 1939 και το επεισόδιο του Βασιλέως Ζώγου.

Η πολιτική της ουδετερότητας, με την οποία ο Μεταξάς θεωρούσε ότι εξυπηρετούσε τα ελληνικά συμφέροντα, υπήρξε ξεκάθαρη προφορικά, γραπτά και στις ενέργειες, από το 1936 μέχρι το τέλος του. Βασισμένη σε λογικά κριτήρια με μόνο γνώμονα τα ελληνικά συμφέροντα. Ήταν μία υπερήφανη ελληνική πολιτική.

Μόνο μετά το θάνατό του Μεταξά ο Βασιλέως συγκατετέθει στην έλευση αγγλικών στρατιωτικών δυνάμεων στην Ελλάδα και οι συνέπειες υπηρξαν εκείνες ακριβώς που ο Μεταξάς είχε προβλέψει ¹⁰

Κατά τη συνάντησή τους της 21ης Αυγούστου 1939, δηλαδή 10 μέρες πριν την 1η Σεπτεμβρίου και την έναρξη του ευρωπαϊκού πολέμου, ο Μεταξάς του ανακοίνωσε τις προθέσεις του. Ο Γκράτσι παραπονέθηκε τότε για τον ελληνικό στρατό, που ήταν ήδη συγκεντρωμένος στα σύνορα μετά την είσοδο των Ιταλών στην Αλβανία.

Ο Μεταξάς μου επανέλαβε έντονα ότι δεν έχουν έτσι τα πράγματα, και ότι η Ελλάδα πρέπει να είναι έτοιμη για να αποκρούσει οποιαδήποτε απόπειρα παραβιάσεως της εδαφικής της ακεραιότητας από οποιαδήποτε πλευρά και αν προέρχεται και ότι θα απέκρουε με την ίδια αποφασιστικότητα μια τέτοια παραβίαση ακόμα κι αν προήρχετο από Αγγλικής πλευράς. ¹¹

Στα λόγια αυτά του Μεταξά μπορεί κανείς να διακρίνει τον απόηχο από τα γεγονότα του 1916, με την Ελλάδα χωρισμένη στα δύο και τους Γάλλους να έχουν καταλάβει τη Θεσσαλονίκη. Ήταν η ουσιαστική αρχή του Εθνικού Διχασμού.

Τον Αύγουστο του 1939, αρχίζει η αγωνία του πολέμου, που πλησιάζει.

22 Αυγούστου. Θόλωμα μεγάλο εις διεθνή ατμοσφαίραν.

23 Αυγούστου. Πόλεμος; Τηλεγραφώ Βασιλέα να επιστρέψη. Ειδήσεις εσωτερικαί ανησυχητικάί.

24 Αυγούστου 1939. Μεσημέρι ειδήσεις ανυσηχαστικάί εξ Αλβανίας. Αποφασίζω μερικὴν επιστράτευσιν της 8^{ης} και 9^{ης} Ταξιαρχίας Φλωρίνης... Έπειτα Στρατιωτικόν Συμβούλιον. Αποφασίς μου περί μερικής επιστρατεύσεως. Θέσις

¹⁰ ibidem, σελ. 222

Αντιαεροπορικής Αμύνης Αθηνών εις εμπόλεμον κατάστασιν. Ανάκλησις στόλου. Μέτρα αεροπορίας και άλλα.

25 Αυγούστου. Υπουργικόν Συμβούλιον. Αναγγέλω αποφάσεις. Λήψεις και άλλων μέτρων. - Η μηχανή δουλεύει εκτάκτως καλά. Είμαι ήσυχος...

26 Αυγούστου. Ζοφερά κατάστασις διεθνής. Από ώρα σε ώρα περιμένω τον πόλεμο. Μολονότι δεν μπορώ να το πιστεύσω.

29 Αυγούστου ... Επιστράτευσίς μας συνετελέσθη εν τάξει...

31 Αυγούστου. Αναμονή εναγώνιος. Κυμαινόμεναι ειδήσεις...

1 Σεπτεμβρίου. Πόλεμος ! Ιταλία Ουδετέρα !¹²

9 Σεπτεμβρίου

Βιομήχανοι απολούν τους εργάτας των. Τους απείλησα ότι θα δημεύσω τα εργοστάσιά των αν δεν τους ζαναπάρουν όλους.

17 Σεπτεμβρίου

Δεν έπεσε ακόμη η Βαρσοβία. Δυσκολίαι μεγάλαι. Φόβος μου μήπως αναγκασθώμεν εις υποχωρήσεις εσωτερικώς, εάν αρχίσει να υποφέρει ο λαός.

27 Σεπτεμβρίου

Φωτιά εις όλην την Ευρώπη. Γιουγκοσλαβία ελιποτάκτησε προς τους Βουλγάρους . Ρουμανία παρεσύρθη. Τουρκία ταλαντεύεται. Το τέλος? Έστω το τέλος.

28 Σεπτεμβρίου

Εν πάση περιπτώσει έχω απόφασιν να αντισταθώ.

Την 30^η Σεπτεμβρίου 1939, εξεδόθη ένα αόριστο ανακοινωθέν περί διατηρήσεως των φιλικών σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών. Βρίσκεται στη Λευκή Βίβλο του 1940, Αρ. 54. «Η ελληνική Κυβέρνησις είναι αποφασισμένη να εμπνέηται εκ των αρχών φιλίας και συνεργασίας των εξαγγελομένων εις το Σύμφωνο Φιλίας, συνδιαλλαγής και Δικαστικού Διακανονισμού το υπογραφέν μεταξύ Ιταλίας και Ελλάδος εν Ρώμη την 23^η Σεπτεμβρίου 1928»...που υπεγράφη στις 28 Οκτωβρίου 1939.

Στον διάστημα που ακολούθησε μέχρι την 28^η Οκτωβρίου 1940, ο Μεταξάς δεν άφησε καμία ευκαιρία να περάσει ανεκμετάλλευτη χωρίς να καλέσει τον Γκράτσι και να ζητήσει εξηγήσεις, ή να απαντήσει στις ιταλικές προκλήσεις ή αιτιάσεις και να διαλύσει κάθε πιθανή παρεξήγηση. Συνολικά, 6 φορές συναντήθηκε με τον Ιταλό διπλωμάτη!

Την 7η Αυγούστου 1940, ο Μεταξάς κάλεσε για έβδομη φορά τον Γκράτσι για να διαμαρτυρηθεί για τη μη φιλική στάση της Ιταλίας, στην περίπτωση του Έλληνα προξένου στη Γένοβα Σκάρπα και για τις παραβιάσεις του ελληνικού εναερίου χώρου από ιταλικά αεροπλάνα. Ο Γκράτσι επεχείρησε να περάσει στην αντεπίθεση, κατηγορώντας την ελληνική κυβέρνηση ότι επέτρεπε στα αγγλικά πλοία να αναρτούν την ελληνική σημαία. Ο Μεταξάς του παρέθεσε πλήθος επιχειρημάτων και τον αποστόμωσε. Ήταν η τελευταία φορά που ο Εθνικός Κυβερνήτης κάλεσε τον Ιταλό πρεσβευτή, μέχρι τη στιγμή που ο τελευταίος του επέδωσε το τελεσίγραφο, τα χαράματα της 28^{ης} Οκτωβρίου. Η συζήτηση της 7^{ης} Αυγούστου 1940 έκλεισε με τη διαβεβαίωση του Γκράτσι, όπως ο ίδιος γράφει, ότι ο Μουσσολίνι και ο Τσιάνο είχαν απόλυτα φιλική διάθεση έναντι της Ελλάδος. Εντούτοις, παρά τις διαβεβαιώσεις του Γκράτσι, την 11η Αυγούστου του 1940, ο Μεταξάς σημείωσε: **Κακά προαισθήματα.** Την επομένη, το ιταλικό ειδησεογραφικό «Πρακτορείο Στέφανι» ανακοίνωσε τη δολοφονία του «Αλβανού πατριώτη» Νταούτ Χότζα, κάνοντας αναφορά στην Τσαμουριά.

11 ibidem, σελ. 63

Ο Μεταξάς έγραψε στο Ημερολόγιό του:

Αποφασίς μου εις αντίστασιν μέχρις εσχάτων. Διστακτικοί εις αυτό μερικοί Υπουργοί και Παπάγος.

13 Αυγούστου

Μετά μικρήν σιγήν συνέχισις ύβρεων ιταλικού Τύπου. Εναντίον μου προσωπικός. Σιγή Γερμανών. Αντίστασις Μαυρουδή. Όλοι φοβούνται. Μόνος εγώ ενεργώ.

15 Αυγούστου

Ο Τορπιλλισμός της Έλλης. Μου ήρθαν δάκρυα...

19 Αυγούστου

Υφεις.-Αλλά κινήσεις Ιταλών προς τα σύνορά μας Αλβανίας; Δεν ησυχάζω . Φοβούμαι αιφνιδιασμόν αλλά πως να επιστρατεύσω; Γενική αγανάκτησις εξακολουθεί.

29 Αυγούστου. ...Νύκτα άλλη ανυσηχία δια εμπορικόν στόλον. Οι Γερμανοί ζητούνναπο εμάς να παικηρύξωμεν Αγγλίαν. Απαντώμεν νύκτα .- Θεέ μου τι θα γίνωμεν. Εντούστιος είμαι αποφασισμένος δι' ένα ένδοξον τέλος. (σ.σ.: Η καθυστέρηση της επιστράτευσης που τόσες συζητήσεις έχει προκαλέσει έγινε για τρεις λόγους, που αναφέρονται σε διάφορα σημεία του Ημερολογίου, πρώτον προς εξοικονόμηση χρημάτων, δεύτερον για τη μη καταπόνηση του στρατεύματος και τρίτον προς αιφνιδιασμό των Ιταλών, οι οποίοι θεωρούσαν τους Έλληνες στρατιωτικώς απροετοίμαστους).

28 Αυγούστου

...Θέτω πάντοτε το ζήτημα αξιοπρέπειας της Ελλάδος υπέρ παν άλλο. Δεν θα κύψω προ Ιταλών. Το ξεκαθαρίζω νέτα σκέτα εις Μαυρουδή....

3 Σεπτεμβρίου

Ήσυχη μέρα αλλά βράδυ εκπομπή Ρώμης επιθετική κατά της Ελλάδος. Είναι προίμιον; Απεφάσισαν να μας κτυπήσουν; και οι δύο αυτήν τη φοράν; Ότι και αν είναι θα πέσωμεν σαν ήρωες.

2 Οκτωβρίου 1940

Ολαι αι από εδώ, γερμανικής πευράς, πληροφορία συμφωνούν ότι κανείς κίνδυνος από Ιταλίαν.-από Ρώμην και Βερολίνον τίποτε νεώτερον .-Εις Αλβανικά σύνορα εξακολουθεί συγκέντρωσις Ιταλικού στρατεύματος. Εμείς επιστρατεύομεν 9^η Μεραρχίαν. Είμαι αποφασισμένος για κάθε θυσία υπέρ της τιμής της Ελλάδος.

Η αγωνία του Μεταξά για τον επερχόμενο πόλεμο ήταν πλέον έντονη και οι κακές ειδήσεις με μερικές αναλαμπές ηρεμίας εξακολουθούν. Οι λέξεις «*ησυχία και απόψε*» επαναλαμβάνονται ρυθμικά σε κάθε καταγραφή. Περίμενε τον αιφνιδιασμό, αλλά ήταν έτοιμος να ανταποδώσει με έναν άλλον αιφνιδιασμό, αυτόν της στρατιωτικής ετοιμότητας, την οποία αγνοούσαν πλήρως οι Ιταλοί. Θα το γευτούν την 28^η και δύο εβδομάδες αργότερα θα αρχίσουν και οι νίκες του ελληνικού στρατού όπως είχε σχεδιασθεί και καταγραφεί από τον Μεταξά.

Ελλάς -Μεγάλη Βρεταννία

Ο Μεταξάς ανέφερε επανειλημμένως την ταύτιση της τύχης της Ελλάδος με αυτήν της Μεγάλης Βρεταννίας και ανέλυσε τα κίνητρα της πολιτικής του και την λογική των επιλογών του, η πιο εκτεταμένη, σε ενιαίο κείμενο, είναι [η ομιλία που απηύθυνε προς τους διευθυντές και αρχισυντάκτες του Αθηναϊκού Τύπου, την 30η Οκτωβρίου 1940](#). Σε αυτήν εκθέτει όλη την εξωτερική πολιτική του.

Είναι φυσικόν κράτη παραθαλάσσια σαν και εμάς να είμεθα φιλικά με τους Άγγλους και κράτη μεσόγεια σαν την Βουλγαρία, με τους Γερμανούς...

*Ετήρησα μέχρι σήμερα την πολιτική του αιμνήστου Βασιλέως Κωνσταντίνου δηλαδή την πολιτική της αυστηράς ουδετερότητας, έκανα το παν δια να κρατήσω την Ελλάδα μακράν της συγκρούσεως των μεγάλων κολοσσών. Ήδη μετά την άδικον επίθεσιν της Ιταλίας, η πολιτική που ακολουθώ είναι η πολιτική του αιμνήστου Βενιζέλου. Διότι είναι η πολιτική του συνταυτισμού της Ελλάδος με την τύχην της Δυνάμεως δια την οποίαν η θάλασσα είναι ανέκαθεν όπως και δια την Ελλάδα όχι το εμπόδιον που χωρίζει αλλά η υγρά λεωφόρος που συνδέει....*¹³

Σε όλο το διάστημα του πολέμου όσο έζησε στάθηκε ανένδοτος στο να επιτρέψει στις Αγγλικές δυνάμεις να χρησιμοποιήσουν το ελληνικό έδαφος αν δεν έφερναν τον απαιτούμενο στρατό. Η Αγγλική βοήθεια όμως ερχόταν με το σταγονόμετρο.

Όμως εκτός από τα στρατιωτικά ζητήματα μεγάλη προσοχή έδωσε και στις οικονομικές συμμαχίες. Η Ελλάδα είχε πολύ συγκεκριμένα οικονομικά συμφέροντα και ανάγκες για εξαγωγή των προϊόντων της κυρίως τα καπνά και εισαγωγή οπλισμού και σίτου. Πρωτίστως είχε ανάγκη το συνάλλαγμα. Η Αγγλία δεν αγόραζε τα καπνά μας γιατί προτιμούσε τα αμερικανικά, παρά την επιμονή του Μεταξά, που ζητούσε συγχρόνως την αγορά αγγλικού οπλισμού. Αναγκαστικά, στράφηκε τότε προς τη Γερμανία, η οποία άλλωστε αποτελούσε τον κύριο εισαγωγέα ελληνικών καπνών και φρούτων. Ο Μεταξάς δεν είχε άλλη λύση από το να πωλήσει στη Γερμανία τα καπνά που δεν αγόραζαν οι Άγγλοι. Μολαταύτα, περιόρισε την εξαγωγή σιδηρομεταλλευμάτων προς τη Γερμανία, δηλαδή τις πρώτες ύλες για εξοπλισμούς.

Το Λονδίνο είχε γενναϊόδωρα χρηματοδοτήσει τη Σόφια με 500.000 λίρες. Επιπλέον, είχε δώσει δάνεια ύψους 56.000.000 λιρών και όπλα στην Άγκυρα. Αντιθέτως, αρνήθηκε δύο φορές το αίτημα του Μεταξά να υπογράψει συμμαχία, γεγονός που τον άφησε με την αμφιβολία για το εάν οι Άγγλοι τελικώς θα ενίσχυαν την Ελλάδα με πολεμικό υλικό. Οι σχετικές σημειώσεις του αρχίζουν πριν ακόμα μπει η Ιταλία στον πόλεμο, το καλοκαίρι του 1940. Αυτό, όμως, δεν θα τον οδηγήσει ούτε μία φορά στο να εκφράσει συμπάθεια ή σκέψεις προσχωρήσεως στον Άξονα. Στα κείμενά του, κατά τους τρεις μήνες του πολέμου, οι καταγραφές αυτά δηλώνουν. Μία ενδεικτική επιλογή από τις σημειώσεις του Ημερολογίου αφ' ενός για τους συμμάχους Αγγλογάλλους φανερώνει τις θέσεις του Μεταξά την κατάσταση όπως διαμορφωνόταν με τους Συμμάχους. Ο περιορισμένος χρόνος μιάς ομιλίας δεν μου επιτρέπει να αναφερθώ πιο εκτεταμένα στις πυκνά και τηλεγραφικά διατυπωμένες σημειώσεις του στο Ημερολόγιο σε όλο το διάστημα του Πολέμου

23 Δεκεμβρίου 1939

Όλη ημέρα με προτάσεις, ασχολία με οικονομικές προτάσεις Αγγλίας και Γαλλίας. Θέλουν να μας γδάρουν το πετσί μας. Οι Γάλλοι θέλουν να μας τα πάρουν όλα.

24 Δεκεμβρίου 1939

Εκδηλώσεις αγάπης από τον κόσμο. Άλλωστε παντού όπου πηγαίνω. Αλλά μέσα μου δεν φεύγει η αγωνία και η πίκρα με τον τρόπο που μας μεταχειρίζονται και απειλούν να μας μεταχειριστούν οι Άγγλοι και οι Γάλλοι.

Εν τω μεταξύ, την 10 Μαΐου του 1940, οι Γερμανοί επετέθησαν με σφοδρότητα στο δυτικό μέτωπο. Ο Μεταξάς σημείωσε στο Ημερολόγιό του:

Εισβολή Γερμανών εις Ολλανδίαν και Βέλγιον. Εξερράγη εκεί η λαίλαψη. Πτώσις Τσάμπερλαιν. Τσώρτσιλ σχηματίζει Κυβέρνηση.

¹³ [Ιωάννης Μεταξάς, Το προσωπικό του ημερολόγιο. Αθήνα: Ίκαρος 1960. τόμ. Δ, σελ.520](#)

31 Μαΐου 1940

Οι Άγγλοι και Γάλλοι μας άφησαν άοπλους και σχεδόν ανυπεράσπιστους.

21 Ιουνίου 1940

Σκενδερίδης τα ίδια τον θέτω υπό αστυνομικήν δίωξιν για να τελειώνουμε και με τους Γερμανόπληκτους.

14 Ιουλίου 1940

Αν υπερισχύσουν οι Γερμανοί, εμείς θα γίνωμεν δούλοι τους, Αν υπερισχύσουν οι Άγγλοι θα γίνουμε δούλοι αυτών!

Στο Ημερολόγιο του δεν υπάρχει ούτε μία γραμμή που να φανερώνει την παραμικρή πρόθεση, ή έστω σκέψη να στραφεί προς τον Άξονα. Στο τετράδιο των σκέψεων κρίνει τα δύο ολοκληρωτικά καθεστώτα ως εξής:

*Ώστε και αντικομμουνισμός τους ψεύτικος και η ολοκληρωτικότητα τους η κρατική ψεύτικη, και ο αντικοινοβουλευτισμός τους ψεύτικος και η αντιπλουτοκρατία ψεύτικη, και ότι άλλο παρόμοιο ψεύτικο. Αληθινό δε είναι, ένας διψασμένος ιμπεριαλισμός. Αυτός για τον οποίον κατηγορούνε τους Άγγλους.*¹⁴

28 Αυγούστου 1940

Θέτω πάντοτε το ζήτημα αξιοπρέπειας της Ελλάδος υπέρ παν άλλο. Δεν θα κύψω προ των Ιταλών. Το ξεκαθαρίζω νέτα σκέτα εις Μαυρουδή και άλλους.

Πόλεμος

Παραλείπω τα γεγονότα της 28^{ης} Οκτωβρίου και των πρώτων ημερών του πολέμου.

15 Νοεμβρίου, Παρασκευή- 19^η ημέρα

Βραδεία προέλασις εις τομέα Κορυτσάς, μετά τοπικών επιτυχιών....Ανησυχία δια συνέντευξιν Ινσμπρουκ. Θα μας επιτεθεί η Γερμανία Ίσως πιθανότατα. Η βοήθεια των Άγγλων κατά σταγόνες.

16 Νοεμβρίου, Σάββατον- 20^η ημέρα

Εξησφαλισμένη η υπεροχή μας εις την μάχην Κορυτσάς.

Άγγλος Ναύαρχος Ναυτικός ακόλουθος Τερλ-φεύγει με αποστολήν πρεσβείας και Άγγλων στρατιωτικών και ναυτικών και αεροπόρων Λονδίνον- τω δίδω οδηγίας.

Σε περίπτωση Μεταφοράς θεάτρον πολέμου Άγγλων εις Βαλκάνια δια Ελλάδος.

Δια να συνεχίσωμεν εκστρατείαν αεροπλάνα, αντιαεροπορικά και αρματικά.

Φορτηγά αυτοκίνητα. Αρματα μάχης. Τον βεβαιώ ότι το χειμώνα θα συνεχίσωμεν και ότι προβλέπομεν επίθεσιν Γερμανών.

17 Νοεμβρίου, Κυριακή-21^η ημέρα

Πίεσις Ιταλικής αεροπορίας εις όλο το μέτωπον ...Επικλήσεις προς Άγγλους δια αεροπλάνα. Επικλήσεις.- Επικλήσεις.- Αγγλική Κοβέρνησις επιμένει συμμετάσχομεν συνέδριον φιλικών των εθνών.Λέω Πάλαιρετ ζάστερα. Θέλουν να προκαλέσουν πόλεμον Γερμανίας? Εάν το θέλουν το κάμω αλλά και αυτοί υπεύθυνοι.και αφού δεν μπορούν να μας δώσουν αεροπορίαν κατά των Ιταλών τι θα γίνει οταν προστεθούν και οι Γερμανοί;

18 Νοεμβρίου, Δευτέρα -22^η ημέρα

Βελτιούται κάπως η κατάστασις. Η αεροπορία επετέθη με επιτυχία. Ηλθαν 10 gladiators, έρχονται άλλα 10.

19 Νοεμβρίου, Τρίτη-23^η ημέρα

Επίσκεψις Ερυθρόν Σταυρόν πληγωμένων. Μιλώ με όλους... Αφιξις Αγγλικής αεροπορίας...

¹⁴ [Ιωάννη Μεταξά Λόγοι και Σκέψεις: Αθήναι 1964 Ικαρος, τομ.Β' σελ.445](#)

Την 22α Νοεμβρίου, ο ελληνικός στρατός εισήλθε στην Κορυτσά ο Μεταξάς σημειώνει: *Εκυριεύσαμεν Κορυτσάν! Μεγάλη νίκη. Ενθουσιασμός απερίγραπτος. Απαντώ εις Μουσσολίνι.* (σ.σ.: ομιλία από ραδιοφώνου)

Ο Τσώρτσιλ μετά αυτή τη νίκη έστειλε συγχαρητήριο τηλεγράφημα στο Πρωθυπουργό, το οποίο τελειώνει με την φράση «Ζήτω η Ελλάς», γραμμένη στα ελληνικά. Ο πρεσβευτής Πάλαιρετ προσέθεσε σε επιστολή του «*Ήταν η πρώτη πόλη που απεσπάσθη από τον εχθρό*».

30 Νοεμβρίου, Σάββατον-34^η ημέρα

Ενώπιον Βασιλέως αναπτύσσω εις Παπάγον ότι πρέπει να τελειώνομεν το ταχύτερον με Ιταλικόν στρατόν Αλβανίας. Άλλως διατρέχομεν κίνδυνον από Γερμανίαν.

3 Δεκεμβρίου, Τρίτη-37^η ημέρα

Ξεκαθαρίζει ζήτημα πυρομαχικών. Έχομεν ακόμα δια τρεις μήνας, ίσως και πλέον.

8 Δεκεμβρίου, Κυριακή- 42^η ημέρα

Κατελάβομεν το Αργυρόκαστρο, Ενθουσιασμός αλλά δεν βλέπω την διέξοδον.

Δωδεκάνησος

Την 11η Δεκεμβρίου, ο Μεταξάς εισηγήθηκε σε Μέγα πολεμικό Συμβούλιο να διατηρηθεί μέρος του στόλου για να είναι διαθέσιμος για τη Δωδεκάνησο. Αυτός είναι και ο απώτερος λόγος που πολεμούσε η Ελλάδα.

11 Δεκεμβρίου, Τετάρτη -45^η ημέρα πολέμου.

Απόψε Μέγα πολεμικόν συμβούλιον ένεκα Παπαδήμα ζητούντος δράσιν του στόλου εις Αδριατικήν. Εισηγησίς μου περί ανάγκης τηρήσεως στόλου δια Δωδεκάνησον_(Ιδέ δηλώσεις μου αρχείου).

Οι δηλώσεις αυτές δεν βρέθηκαν στο Αρχείο του Ι. Μεταξά. [Τα πρακτικά του Πολεμικού Συμβουλίου διασώθηκαν στο σύγγραμμα του Ναυάρχου Δ. Φωκά. Έκθεσις επί της δράσεως του ναυτικού κατά τον πόλεμον του 1940-1941. Τόμος Α, σελ 173-178. που έχει συνταχθεί βάσει επισήμων στοιχείων του Γ.Ε.Ν](#)

17 Δεκεμβρίου, Τρίτη -51 ημέρα

Οι αγγλοι απήντησαν δια τας πιστώσεις .-Αρχιστράτηγος Αιγύπτου μας δίνει ιταλικήν λείαν , όπλα, πυρομαχικά , φορτηγά...-Προχώρησις προς κλεισούραν. Όλες οι απελπισίες πέρασαν – η βοήθεια του Θεού!

Κρύο, χιόνι, αέρας-. Τα παιδιά μου του Μετώπου!

20 Δεκεμβρίου, Παρασκευή 54-ημέρα

Ευτυχώς η επίσκεψις του Γερμανού δεν είχε κακά αποτελέσματα. Στην αρχή εχθές, ενόμισα ότι θα επήρχετο ρήξις. Και ότι οι Γερμανοί θα μας επίεζαν με απειλάς. Ευτυχώς, τίποτε από αυτά. Ήμουν έτοιμος για όλα.Αλλά εβοήθησε και πάλι, όπως παντα ο Θεός.- Ειδοποίησα για όλα τον Άγγλον...

23 Δεκεμβρίου, Κυριακή-57^η ημέρα

Χειμάρα. Αιχμαλωσία τάγματος μελονοχιτώνων- Αγγλία δίδει πέντε εκατομ. Δολλαρίων. Χάλιφαξ με συγχαίρει δια στάσιν μου απέναντι Γερμανίας.

25 Δεκεμβρίου, Τετάρτη-59^η ημέρα.

Ανησυχίες μου πάντα. Θα συσσωρεύσουν στρατό το χειμώνα και θα μας επιτεθούν την άνοιξη. Θα μπορέσουμε πριν να πάρουμε τον Αυλώνα;

28 Δεκεμβρίου- Σάββατον-62 ημέρα.

Καιρός χειροτερεύει. Παπαδήμας φεύγει για το μέτωπον αύριον. Αποστολίδης έφυγεν από σήμεραν το πρωί. -Ζήτημα Δωδεκανήσου εγείρεται, και οι Άγγλοι ανησυχούν για την Τουρκίαν....

Διαρκής ανησυχία και μέριμνα – αγωνιώδης μέριμνα- και ο καιρός χιονερός και βροχερός.- Τι θα υποφέρουν οι στρατιώται μου!

29 Δεκεμβρίου, Κυριακή- 63 ημέρα

...Πάλαιρετ τον εκάλεσα πάλιν δια ζήτημα Δωδεκανήσου. Φαίνεται ότι εισέρχεται εις κάποιον δρόμον ευνοϊκόν. Φαίνεται μόνον.

30 Δεκεμβρίου, Δευτέρα- 64η ημέρα

...Συνεννόησις με Ντ' Αλμπιάνκ δια αεροπορίαν των. Ζήτημα χρησιμοποίησης Θεσσαλονίκης δια αεροπορίαν. Παρ' όλον κίνδυνον Γερμανών, αποφασίζω σκεφθείς όλη την ημέρα να το δεχθώ... Τηλεγράφημα τελευταίον Ραγκαβή. Μας συμβουλεύει προσπέσωμεν εις Χίτλερ και ζητήσωμεν ειρήνην προς Ιταλίαν, δηλαδή ν' ατιμασθώμεν. Άλλως λέγει θα μας επιτεθεί η Γερμανία. Είναι μωρός και κακοήθης....

Την επομένη, 31 Δεκεμβρίου μίλησε και πάλι με τον Πάλαιρετ και αναίρεσε την απόφασή του.

31 Δεκεμβρίου, Τρίτη-65 ημέρα

...Σήμερα το πρωί αποσύρω σχεδόν την χθεσινήν συγκατάθεσιν δια εγκατάστασιν της Αγγλικής αεροπορίας εις Θεσσαλονίκην. Πρώτα με Δ' Αλμπιάνκ, έπειτα τη συμβουλή του ιδίου με Πάλαιρετ. Με τον Πάλαιρετ εξηγήθηκα σαφώς και ειλικρινώς. Θα προκαλέσωμεν επίθεσιν γερμανικήν. Συμφέρει; Αν οι Άγγλοι έχουν αεροπορικάς δυνάμεις να την αποκρούσουν και να επιτεθούν κατά της Γερμανίας, συμφέρει αν δεν έχουν δεν συμφέρει.- γίνεται μάλλιστα επικίνδυνος ως εκ της αποτυχίας, οπότε ο κλονισμός των Βαλκανικών βλαβερός εις την αγγλικήν υπόθεσιν. Με τον Πάλαιρετ εξεκαθάρισα και τα συμβησόμενα μετά την ήττα των Ιταλών, ότι θα τους βοηθήσωμεν και κατά των Γερμανών. Ταύτα δια μακρών. Έθεσα ως βάσιν μακρότατον σύνδεσμον με τους Άγγλους. Προς το παρόν, ελπίζω να αποφύγωμεν την Θεσσαλονίκην και συνεπώς την Γερμανική επέμβαση.

Με τον Πάλαιρετ ξεκαθάρισα τα συμβησόμενα μετά την ήττα των Ιταλών ότι θα τους βοηθήσωμεν και κατά των Γερμανών. Ταύτα δια μακρών.

Εκείνο το βράδυ, έκοψε την πίτα της [E.O.N](#), όχι σαν εορταστική εκδήλωση άλλα για να έχει για μία ακόμη φορά την ευκαιρία να εμψυχώσει τα αγαπημένα του παιδιά και να προφητεύσει.

«...Συναγωνιστές και συναγωνίστριες.. Η νεολαία επρωτοστάτησε προσφέροντας την βοήθειά της στους τραυματίες και στην ταφή των νεκρών, στον βομβαρδισμό της Κερκύρας. Σας εύχομαι όχι ειρήνη για το νέον έτος αλλά αγώνας και δόξαν και είμαι βέβαιος το Έθνος θα είναι έτοιμο για θυσίες, μεγαλύτερες στερήσεις και τα μεγαλύτερα δεινοπαθήματα, αρκεί μόνον η τιμή και η δόξα, όχι μόνο να έχουν σωθεί, αλλά και να στέκουν ψηλά για την Ελλάδα...».

Έκοψε ένα κομμάτι για τους νέους της EON που βρίσκονταν στην Κορυτσά και στο Αργυρόκαστρο και ένα για τη Δωδεκάνησο, λέγοντας: **Πρέπει να προστεθεί τώρα για πάντα πια και η Περιφερειακή διοίκησης Δωδεκανήσου της EON.**

Γερμανοί

Ακολουθούν οι τραγικές καταγραφές του Ιανουαρίου 1941 και η βεβαιότητα ότι πρόκειται να επιτεθούν οι Γερμανοί .

4 Ιανουαρίου, Σάββατον 69^η ημέρα

Πολεμικόν Συμβούλιον... Ζητούμε αεροπορική βοήθειαν προς καθημερινήν προσβολήν Αυλώνος και Δυρραχίου, ίνα εμποδισθή η άφιξις Ιταλικών ενισχύσεων Και καμιόν δια να προχωρήσωμεν. Αόριστοι απαντήσεις. Βοήθεια αεροπορική αμφίβολος. Καμιόν τα 200 ακόμη εις Γιβραλτάρ. Τα 300 εξανεμίστηκαν. Μας εγκατέλειψαν; Χάριν αγώνος Αφρικής; Τι θα κάμωμεν; Θα τα βγάλωμεν πέρα! Αλλά με τι αγώνας και ποιάς θυσίας!

Εν τω μεταξύ, αρχίζουν οι στρατιωτικές κινήσεις των Γερμανών.

.... . Αρχισε 12 μεραρχίες. Κατά Γιουγκοσλαβίας; Δια να αφήση διάβασιν προς Θεσσαλονίκην. Ώστε εναντίον μας; Τι άλλο δύναται να είναι...; και τότε εξηγούνται προειδοποιήσεις Γερμανών δια Ραγκαβή,...Να υποταχθώμεν εις Χίτλερ! Καλλίτερα να πεθάνωμεν...

Συνενόησις δις με Παλερετ. 2^α εντονωτέρα τηλεφωνική! Όλα γυρίζουν στο κεφάλι μου. Αλλά ατάραχος. Από Άγγλους εγκατάλειψις από Γερμανούς επίθεσις. Ο χειμώνας απειλητικός θάρρος θάρρος! Ας πέσομε σαν άνδρες.

5 Ιανουαρίου, Κυριακή-70^η ημέρα.

...Άλλαι ειδήσεις. Γερμανική εισβολή λέγουν δια Βουλγαρίας...Μιά φορά έχω την απόφασιν να αγωνισθούμε μέχρις εσχάτων.

12 Ιανουαρίου, Κυριακή -77^η ημέρα

Όλα Χάνονται. Θα πέσωμεν ως τον τελευταίον. Είμαστε στο τέλος της Ελλάδος?

Έτσι φτάνουμε στην τελευταία πράξη του δράματος, που είναι και η πλέον γνωστή. Άφιξη του αρχηγού των βρετανικών δυνάμεων Γουέιβελ και το τελευταίο συμβούλιο με τον Βασιλιά Γεώργιο Β΄, τους Έλληνες και Άγγλους επιτελείς. Φτάνει και μια νηοπομπή από καμιόν, που είχε ζητήσει, όμως είναι ανεπαρκή. Μας έστειλαν 500 χρειαζόμαστε αλλά 1000.σημειώνει στο Ημερολόγιο του.

Ακολουθούν οι δύο μέρες 14 και 15 Ιανουαρίου όταν γίνονται τα Συμβούλια με Ουέιβελ, Πάλαιρετ, Παπάγο και λοιπούς. Η πρόταση των Άγγλων είναι η απόβαση στη Θεσσαλονίκη με ένα σύνταγμα κλπ. Η στάση του Μεταξά στο αίτημα των Άγγλων είναι ξεκάθαρη. Αυτά που υπόσχονται είναι τελείως ανεπαρκή και θα αποτελέσουν πρόκληση για γερμανική επίθεση. Ο Μεταξάς την απορρίπτει και ζητά περισσότερο στρατό και εφόδια.

17 Ιανουαρίου, Παρασκευή-82^η ημέρα

Άγγλοι επιμένουν να έλθουν Θεσσαλονίκην με μικράς δυνάμεις πυροβολικού.- Κάμνω το σχέδιον της διπλωματικής μου ενέργειας. Εις Παύλον Γιουγκοσλαβίας διαβεβαιώ ότι δεν θα γίνη μέτωπον Θεσσαλονίκης υπό Άγγλων, εκτός εάν Γερμανοί διέλθωσι Δούναβιν και εισέλθωσι Βουλγαρίαν. Εις Άγγλους (Πάλαιρετ αρχάς και κατόπιν και Χευγοντ) να μην έλθωσι με τας μικράς των δυνάμεις Θεσσαλονίκην, εκτός εάν Γερμανοί διέλθωσιν Δούναβιν. – Πιθανώς σταματήσει το πράγμα.- Εργάσθηκα μέχρις βαθείας νυκτός. ..

Την 18η Ιανουαρίου, έγραψε το τελευταίο κείμενο προς τη βρετανική κυβέρνηση, στο οποίο εξηγούσε τα στρατηγικά βήματα που έπρεπε να προηγηθούν της αφίξεως των αγγλικού στρατού για να προστατευθεί η Νοτιοανατολική Ευρώπη. Αυτά που διέθεταν στη Μέση Ανατολή οι Βρεταννοί τα έκρινε ανεπαρκή. Το κείμενο τελείωνε με τη φράση:

Εις την Βρετανικήν Κυβέρνηση εναπόκειται να λάβει υπ' όψει τας υποδείξεις μας, υποδείξεις φίλων αφοσιωμένων και πιστών.

Την επομένη, ο Μεταξάς ξύπνησε με πυρετό. Είχε απόστημα στο λαιμό όπως και παλαιότερα από το 1927. Μολταυτά, τώρα είναι απόλυτα εξαντλημένος από την αγωνία, την εργασία και την ευθύνη. Την αρρώστια του, όπως σε παρόμοιες περιστάσεις αδιαθεσίας κατά το παρελθόν, δεν την απεκάλυψε παρά μόνον όταν ανέρρωνε. Πόσο μάλλον τώρα που είναι πόλεμος. Νοσηλεύεται για αυτό τον λόγο στο σπίτι του στην Κηφισιά. Ακολουθούν δέκα ημέρες σιωπής. Οι δημοσιογράφοι κατέγραψαν ορισμένες πληροφορίες που δεν ανταποκρίνονταν στην πραγματικότητα, εκ των υστέρων.

Ο Μεταξάς ήδη από τον Μάιο είχε εσωτερική αιμορραγία από παλαιό έλκος, έχανε βάρος και τα σημάδια κάμψης και κόπωσης ήταν εμφανή σε όλες τις φωτογραφίες της εποχής. Τότε, συνέταξε και τη διαθήκη του. Ο θάνατός του επήλθε από γενική σηψαιμία λόγω της φλεγμονής, μετά από δύο μεταγγίσεις αίματος. Κανένας Άγγλος δεν του έκανε ένεση, όπως φημολογείται. Μόνον κατά τη στιγμή που χρειάστηκε οξυγόνο απεφάσισε η οικογένεια να το ζητήσουν από το Αγγλικό νοσοκομείο, που ήταν στο Ξενοδοχείο Ατέργη. Η υποψία της δολοφονίας του από τους Άγγλους, με διάφορες εκδοχές, δεν έχει αποδειχθεί έως σήμερα.

Την Τρίτη 28η Ιανουαρίου, ο Βασιλεύς προήδρευσε στο Υπουργικό Συμβούλιο και ανακοίνωσε με βαθεία συγκίνηση την κατάσταση της υγείας του πρωθυπουργού. Κατόπιν, ζήτησε από τους υπουργούς να παραμείνουν στις θέσεις τους, υπηρετούντες την πατρίδα.

Επίλογος

Την 29η Ιανουαρίου, ημέρα Τετάρτη (στις 6 τα χαράματα), ο Ιωάννης Μεταξάς παρέδωσε το πνεύμα του. Άφησε την τελευταία του πνοή στην κατοικία του στην Κηφισιά, σε ηλικία 70 ετών. Το πρωί, ο Βασιλεύς Γεώργιος Β΄ ανακοίνωσε ότι ανέθεσε την προεδρία της κυβερνήσεως στον Αλέξανδρο Κορυζή, διοικητή της Εθνικής Τραπέζης, πρώην υπουργό Κοινωνικής Προνοίας της κυβερνήσεως Μεταξά. Οι τελευταίες καταγραφές στο Ημερολόγιό του όπως και όλη η εποχή της διακυβερνήσεώς του φανερώνουν την απέραντη αγωνία του **για τον δρόμο της Ελλάδος, που είχε σωστά προβλέψει και γενναία χαράζει. Δεν δειλίασε ούτε για μία στιγμή.**

Δεν στηρίχθηκε ούτε στη βασιλική προστασία γιατί συχνά βρέθηκε σε αντίθεση με τον Γεώργιο, ούτε στην ισχυρή υποστήριξη των Άγγλων, ούτε ποτέ διαπραγματεύτηκε με τους Γερμανούς. Βάδισε μόνος με την λογική του και πήρε την ευθύνη όλη επάνω του, ζυγίζοντας ψύχραιμα τα γεγονότα κάθε στιγμή ανάλογα με το απόλυτο συμφέρον και την τιμή και την ανεξαρτησία της Ελλάδος. Οι κρίσεις του επαληθεύτηκαν **σε ότι προφητικά διέκρινε. Ακόμα και το όνειρο της ενώσεως της Δωδεκανήσου με την Ελλάδα.**

Έσβησε μέσα στον παγωμένο χειμώνα σε βαθεία μελαγχολία και αγωνία για το μέλλον και την τύχη της Ελλάδος, το **μένος των εχθρών της, τους αστάθμητους**

παράγοντες των βαλκανικών συμμαχιών, τη **στάση** της Τουρκίας, την **πικρή γεύση** από την πολιτική των Άγγλων συμμάχων, τη βεβαιότητα για την επικείμενη επίθεση των Γερμανών. Προπάντων, **την οδύνη για τους γενναίους πολεμιστές**, τα παλληκάρια του, που αγωνίζονταν με αυτοθυσία τον υπέρ πάντων αγώνα στις **παγωμένες** βουνοκορφές και στα **χιονισμένα** χαρακώματα, **αψηφώντας** τη ζωή τους, **πληγωμένοι**, ακρωτηριασμένοι, με το όραμα της Ελλάδος και της Παναγίας να τους οδηγεί. Τον έκλαψε και τον δόξασε όλη η Ελλάδα και τον συνώδευσε γονυπετής με σεβασμό και αγάπη στην τελευταία του κατοικία, όπως όλοι μαρτυρούν.

Παρ' όλα, εμπρός! Γλυκιά Ελλάδα Εμπρός! σημείωνε στις 21 Δεκεμβρίου όταν πια ο χειμώνας είχε καθηλώσει το στρατό, γιατί μπροστά του έστεκε το όραμα της **Δωδεκανήσου**.

Μία τραγική οδύνη θα ένοιωθε τις τελευταίες ώρες, οδύνη και ίσως τιμή, γιατί εκείνον στεφάνωσε η μοίρα για να ακουστεί του πεπρωμένου της Ελλάδος η φωνή. Το όνειρό του όμως να δει μια Ελλάδα αναγεννημένη με ειρήνη και κοινωνική πρόοδο είχε πλέον χαθεί, μα ήταν βέβαιος ότι είχε επιλέξει, ως Κυβερνήτης, ως Έλληνας, μαζί με σύσσωμο το Έθνος, το θάρρος, τη γενναιότητα και τις θυσίες των Ελλήνων και Ελληνίδων, **τον δρόμο της Εθνικής Υπερηφάνειας, για τη Δόξα και την Ανεξαρτησία της Ελλάδος.**

smetaxas.gr

